

Яскрава постать Харківської бібліотечнознавчої школи

Висвітлюється життєвий і професійний шлях відомого українського бібліотечнознавця Ельвіри Тихонівни Карачинської з нагоди 70-річчя від дня народження.

Відомому вченому-бібліотечнознавцеві, провідному фахівцеві в галузі каталогознавства і каталогізації, талановитому педагогу, доценту, яскравій представниці харківської наукової та освітнянської бібліотечно-інформаційної школи Ельвірі Тихонівни Карачинській — 70 років.

Понад 30 років (з 1966 по 1997) вона плідно працювала в Харківській державній академії культури, щедро передаючи свої знання та досвід багатьом поколінням студентів і викладачів. Її учні нині працюють у більшості бібліотек України, у різних кутках світу, завжди з великою повагою і вдячністю згадують свого авторитетного педагога-наставника, прагнуть порад, підтримки шанованої всією бібліотечною громадськістю людини, викладача від Бога!

Ельвіра Тихонівна Карачинська народилася 13 червня 1939 року в м. Ізюмі Харківської області у сім'ї робітника. Від батька їй передалися творча вдача, неймовірна працьовитість, відданість улюбленій справі, від матері — щедрість душі, демократизм, любов до життя. Ці й інші риси ювілярки сприяли її цілком заслуженому авторитету серед студентів і колег.

Після закінчення в 1962 році Харківського бібліотечного інституту Ельвіра Тихонівна, отримавши диплом бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації, чотири роки працювала в бібліотеці Харківського сільськогосподарського інституту, де творчо і натхненно вела й редагувала каталоги, вдосконалювала зміст і структуру, формувала їхню систему. Вже на початку трудової діяльності виявився її особливий талант до аналітико-синтетичного перероблення інформації, систематизації, предметизації, взагалі до каталогізації документів різних типів і видів. Відчуття нового, прагнення вдосконалення технології та методики наукового опрацювання джерел інформації, звісно, досвід каталогізації — все це стало в нагоді під час викладання навчальних дисциплін каталогознавчого циклу.

На викладацьку діяльність Ельвіру Тихонівну запросив у 1966 році Є. Тамм — тодішній завідувач кафедри бібліотечних фондів і каталогів Харківського інституту культури, провідний український учений у галузі бібліотечного фондознавства. Він, як ніхто, добирив творчих особистостей. На цей час кафедра бібліотечних фондів і каталогів без перебільшення була головним науковим й освітнянським центром в Україні з проблем каталогознавства, каталогізації та наукового опрацювання документів, де плідно працювали такі визнані в цій царині фахівці, як Л. Котенко, Д. Кумок, Т. Марченко, згодом В. Удалова, котрі доклали значних зусиль щодо формування та розвитку наукових і навчальних дисциплін каталогознавчого циклу. Ерудована, досвідчена, комунікабельна, щедра на нові ідеї Е. Карачинська органічно ввійшла до творчого середовища кафедри, швидко ставши одним із її лідерів.

Ельвіра Тихонівна — загально визнаний класик теорії та методики наукового опрацювання документів і каталогізації, автор понад 50 наукових і навчально-методичних праць, серед яких п'ять підручників і навчальних посібників, співавтором яких вона є: "Класифікація творів друку" (1973), "Предметний каталог. Система каталогів. Централізована каталогізація" (1975), "Систематизація произведених печати. Систематический каталог" (1982), "Предметизация произведених печати. Предметный каталог" (1992), "Аналітико-синтетична обробка документів" (1996), які й понині активно використовуються в навчальному процесі та практичній діяльності бібліотек України. Слід зазначити, що всі названі видання були непересічними, оригінальними за змістом, такими, що відповідали тодішнім актуальним методикам викладання у вищих навчальних закладах. Вони ніяк не повторювали існуючі нечисленні російськомовні підручники. У них розглядалися актуальні, значущі для бібліотечної

практики проблеми, які не набули адекватного висвітлення в централізованих виданнях або такі, що відбивали українську національну специфіку у сфері каталогізації документів. Так, систематизація документів у них викладалася на прикладі ще нової на той час системи ББК, складання бібліографічного опису — на основі перших стандартів, а розділи чи навіть окремі видання, присвячені предметизації й предметним каталогам, як це не парадоксально, у семидесяті роки минулого століття взагалі сприймалися екзотично на тлі тривалого нехтування предметною каталогізацією. Не дивно, що навчальні посібники харківських викладачів високо оцінили фахівці, зокрема в професійній пресі. Так, схвально рецензюючи на посібник "Предметизация произведених печати..." написав відомий радянський бібліотечнознавець Е. Сукіасян.

Важливо, що в названих навчальних виданнях Ельвіри Тихонівни доручалося написання складних проблем: загальна і спеціальна методика систематизації і предметизації літератури з різних галузей знань, різних видів документів; теорія та організація систематичних і предметних каталогів; формування системи каталогів і картотек; теоретичні й історичні аспекти індексування документів; централізована каталогізація, тобто, майже весь спектр бібліотечної каталогізації. Звісно, найяскравішими серед підготовлених науковцями кафедри посібників можна назвати "Предметизация произведених печати...", "Бібліотечні каталоги" та "Аналітико-синтетична обробка документів". Так, навчальний посібник "Бібліотечні каталоги" — це перше для училищ культури видання, цілком присвячене тільки каталогам, опубліковане масовим накладом. Доцентом Е. Карачинською написані такі розділи: "Бібліотечно-бібліографічна класифікація", "Систематичний каталог, його організація", "Система каталогів і картотек" (майже 50% від загального його обсягу).

З позиції сьогодення маємо констатувати, що названі розділи, а також ті, що написані неперевіреним каталогознавцем В. Удаловою, й дотепер не втратили інформаційної цінності, за винятком деяких питань, щодо яких змінилися стандарти чи документні класифікації. Після певного редагування, доповнень і змін можна друкувати друге видання, якого чекають студенти і бібліотекарі.

Підручник "Аналітико-синтетична обробка документів" — це якісно новий навчальний продукт, реалізація інтеграційних зв'язків між окремими бібліотечнознавчими та бібліографознавчими навчальними дисциплінами. Для нього Ельвіра Тихонівна підготувала розділи, присвячені предметизації, систематизації видань, складанню бібліографічного опису окремих видів документів. Тут доцент Е. Карачинська зуміла успішно поєднати теоретичні та практичні завдання індексування документів; історію та сьогодення цих процесів; зарубіжний і вітчизняний досвід їхньої реалізації. Особливо слід виділити виклад надскладних питань з теорії предметизації та систематизації документів й багато інших. В Ельвірі Тихонівні — особливий дар тлумачення складного в доступній формі. Для цього необхідно мати не тільки певні здібності, а й ґрунтовні знання з предмета. Апробація підручника, його широке використання, і як наслідок, загальне визнання створили умови для видання у київському видавництві "Знання" популярного нині в Україні нового підручника "Наукова обробка документів" (Н. Кушнарєнко, В. Удалова), який витримав уже чотири перевидання.

Окремо слід згадати дві статті Е. Карачинської, написані у співавторстві з чудовим викладачем-дослідником доцентом Л. Котенком, який упродовж тривалого часу вивчав історію бібліографічного опису в Україні. Вони відтворюють розвиток правил бібліографічного опису в буремні двадцять — тридцять роки минулого століття, коли українські фахівці йшли самостійним шляхом у цій сфері інформаційної діяльності й досягли в ній значних успіхів.

На жаль, Ельвіра Тихонівна перейшла на інше місце роботи, так і не реалізувавши цінну ідею особливого бачення бібліотечних каталогів як інформаційно-пошукової системи (ІПС). Отже, саме вона однією з перших розробила програму курсу "Інформаційно-пошукові системи". Її продовженням міг би стати якісно новий підручник з бібліотечних каталогів як ІПС. Але це вже інша історія.

Слід зауважити, що Ельвірі Тихонівні доручалося викладати основні курси каталогознавчого циклу: "Бібліотечні каталоги", "Аналітико-синтетична обробка документів", "Інформаційно-пошукові системи" тощо. Як творчий і досвідчений викладач, вона кардинально оновила їхній зміст і структуру, розробила оригінальні авторські програми та навчально-методичне забезпечення, яке згодом запозичили інші вищі навчальні заклади бібліотечно-інформаційного профілю не лише України, а й інших країн близького зарубіжжя.

Інноваційно мислячий педагог, блискучий методист — такою Ельвіра Тихонівна залишилась у пам'яті колишніх колег і студентів. Її лекції зацікавлювали не лише студентів, а й викладачів, бібліотечних фахівців, оскільки читалися вони завжди на високому науковому і методичному рівні з використанням новітніх освітніх технологій, емоційно, доступно. Нині ці форми занять прийнято називати "майстер-класами". Неперісічна особистість Е. Карачинська асоціюється з авторитетним ученим-викладачем, який осмислює складні теоретико-методологічні та прикладні проблеми каталогозації, що завдяки таланту популяризатора вміє логічно й доступно довести до кожної аудиторії, зацікавити ними і викликати бажання глибше вникнути у ці проблеми, спонукати до їхнього розв'язання. Не випадково, що ювілярка часто виступала на науково-практичних конференціях, методичних семінарах, нарадах тощо. Відомо, що для проведення показових занять, упровадження нових навчально-методичних прийомів Ельвіру Тихонівну неодноразово запрошували провідні вищі навчальні заклади бібліотечного профілю колишнього Радянського Союзу, зокрема Московський і Ленінградський інститути (нині — університети) культури. Вона часто викладала на факультетах і курсах підвищення кваліфікації викладачів і бібліотечних фахівців. Навчальні заняття бібліотекознавця, публічні виступи завжди мали великий успіх. Про це з глибокою вдячністю і захопленням згадують студенти, викладачі і бібліотечні фахівці не одного покоління, з якими вона щедро ділилася і продовжує ділитися своїми знаннями, ідеями, досвідом. Упродовж тривалого часу Ельвіра Тихонівна була науковим керівником науково-дослідних робіт (НДР) кафедри "Специфіка викладання навчальних дисциплін каталогознавчого і фондознавчого циклу", членом науково-методичної ради академії, незмінно очолювала науково-методичну раду бібліотечного факультету. За високу професійну майстерність, плідну навчально-виховну роботу та значні заслуги перед вітчизняною бібліотечною наукою й освітою Ельвіру Тихонівну Карачинську неодноразово нагороджували почесними грамотами, їй оголошували подяки, а в грудні 1989 року Е. Карачинській присуджено вчене звання доцента без захисту кандидатської дисертації, що є рідкісним явищем як у минулому, так і нині.

Пристрасна натура, сприйнятлива до всього нового, Е. Карачинська в 1997 році за власним бажанням звільнилася з академії, щоб повністю зосередитися на дослідженні валеології як наукової і навчальної дисципліни, якою вона захоплювалася упродовж тривалого часу. Ельвіра Тихонівна працює доцентом на кафедрі валеології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Однак і нині не втрачає зв'язків із кафедрою книгознавства та фондознавства ХДАК, плідно поєднує валеологічні знання з проблемами каталогозації. Нині на замовлення Міжнародного консорціуму Універсальної десятикової класифікації працює над визначенням місця, розробляє зміст і структуру розділу "Валеологія" в системі УДК.

Ювілей Ельвіри Тихонівни Карачинської — не лише особисте свято її рідних, а й її учнів, колег, усієї бібліотечної громадськості України.

З днем народження, вельмишановна Ельвіро Тихонівно! Бажаємо Вам міцного здоров'я, життєдайної енергії, оптимізму, творчого натхнення на багато років!

Основні праці Е. Т. Карачинської

1. *Класифікація творів друку* : учб. посіб. / Е. Т. Карачинська, Л. І. Котенко, Д. А. Кумок, Т. Ф. Марченко, Є. П. Тамм ; Харків. держ. ін-т культури. — Х. : [б. в.], 1973. — 158 с.
2. *Предметний каталог. Система каталогів. Централізована каталогозація* : учб. посіб. / Карачинська Е. Т., Котенко Л. І., Кумок Д. А., Марченко Т. Ф., Мільман В. А., Тамм Є. П., Удалова В. К. ; за заг. ред. Є. П. Тамма ; Харків. держ. ін-т культури. — Х. : [б. в.], 1975. — 138 с.
3. *Котенко Л. І. Розвиток книгопису в Українській РСР (1921—1927)* / Л. І. Котенко, Е. Т. Карачинська // *Бібліотекознавство і бібліографознавство* : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харків. держ. ін-т культури. — Х., 1981. — Вип. 21. — С. 73—83.
4. *Котенко Л. І. Розвиток книгопису в Українській РСР (1928—1941)* / Л. І. Котенко, Е. Т. Карачинська // *Бібліотекознавство і бібліографознавство* : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харків. держ. ін-т культури. — Х., 1982. — Вип. 22. — С. 78—86.
5. *Васильченко М. П. Досвід використання активних методів навчання студентів* / М. П. Васильченко, Е. Т. Карачинська // *Бібліотекознавство і бібліографознавство* : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харків. держ. ін-т культури. — Х., 1986. — Вип. 26. — С. 96—102.
6. *Карачинська Е. Т. Самостійна робота студентів — важливий засіб удосконалення підготовки спеціалістів* / Е. Т. Карачинська // *Бібліотекознавство і бібліографознавство* / Харків. держ. ін-т культури. — Х., 1989. — Вип. 29. — С. 82—89.
7. *Карачинська Е. Т. Бібліотечні каталоги* : навч. посіб. / Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова. — Х. : Основа, 1992. — 160 с.
8. *Аналітико-синтетична обробка документів* : підручник / Харків. держ. ін-т культури ; уклад.: Е. Т. Карачинська, Є. А. Медведєва, В. К. Удалова, Л. Г. Хромченко ; за заг. ред. В. К. Удалової. — Х. : [б. в.], 1996. — 257 с.
9. *Інформаційно-поисковые системы* : программа курса для студентов библиотечного факультета / Харьков. гос. ин-т культуры ; сост.: Э. Т. Карачинская [и др.]. — Х. : [б. и.], 1977. — 32 с.
10. *Описание, классификация и предметизация художественной литературы и литературы по искусству* : программа курса для студентов библиотечного факультета (специализация "Библиотечное ведение и библиография художеств. лит. и лит. по искусству" / Харьков. гос. ин-т культуры ; сост. Э. Т. Карачинская. — Х. : [б. и.], 1980. — 10 с.
11. *Систематизация произведений печати. Систематический каталог* : учеб. пособие / Харьков. гос. ин-т культуры ; В. К. Удалова, Э. Т. Карачинская, Д. А. Кумок, Т. Ф. Марченко ; под общ. ред. Е. П. Тамма. — Х. : [Ин-т культуры], 1982. — 97 с.
12. *Карачинская Э. Т. Предметизация произведений печати. Предметный каталог* : учеб. пособие / Э. Т. Карачинская, В. К. Удалова ; Харьков. гос. ин-т культуры. — Х. : [Харьков. гос. ин-т культуры], 1987. — 88 с.
13. *Карачинская Э. Т. Каталогизация художественной литературы и литературы по искусству* : метод. указания для студентов библиотечного факультета / сост. Э. Т. Карачинская ; Харьков. гос. ин-т культуры. — Х. : [б. и.], 1990. — 14 с.
14. *Карачинская Э. Т. О самостоятельной работе студентов при изучении библиотечных фондов и каталогов* / Э. Т. Карачинская, Н. Н. Кушнарченко // *Совершенствование преподавания курсов "Библиотечные фонды" и "Библиотечные каталоги"* : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1991. — С. 69—76.
15. *Карачинская Э. Т. Курс каталогозаціи в условиях интеграции специальных дисциплин* / Э. Т. Карачинская, В. В. Седых, В. К. Удалова // *Развитие библиотечного образования в России* : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1994. — С. 86—94.

Наталія Кушнарченко,
доктор педагогічних наук, професор, проректор
з наукової роботи, завідувач кафедри книгознавства
та фондознавства ХДАК, заслужений працівник
культури України, дійсний член Міжнародної
академії інформатизації при ООН

Віктор Седих,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
книгознавства та фондознавства ХДАК